

Plan

Diarienummer
435-7663-2014



Utvecklingsplan för kultur- reservatet Lillhärjåbygget 2014

November 2014.



Länsstyrelsen
Jämtlands län

Omslagsbild

Lillhärjåbygget från förr samt nutid under både sommar och vinter.

Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län/Eva Karlsson.

Utgiven av

Länsstyrelsen Jämtlands län

December 2014

Beställningsadress

Länsstyrelsen Jämtlands län

831 86 Östersund

Telefon 010-225 30 00

Ansvarig

Magnus Lindow

Text

Eva Karlsson

Tryck

Länsstyrelsens tryckeri, Östersund 2014

Löpnummer

2014:26

Diarienummer

435-7663-2014

Publikationen kan laddas ner från Länsstyrelsens hemsida
www.lansstyrelsen.se/jamtland

Innehållsförteckning

Lillhärjåbygget och framtiden	4
Bakgrund.....	4
Ägoförhållanden.....	5
Lillhärjåbyggets kulturförening	5
Länsstyrelsens roll	6
Framtiden.....	7
Förslag 1. Utökat samarbete med Bäckedals Folkhögskola.....	8
Förslag 2. Kulturturism på gården.....	9
Förslag 3. Förändrad drift av gårdens jordbruk	10
Slutsatser.....	11
Tidplan	12

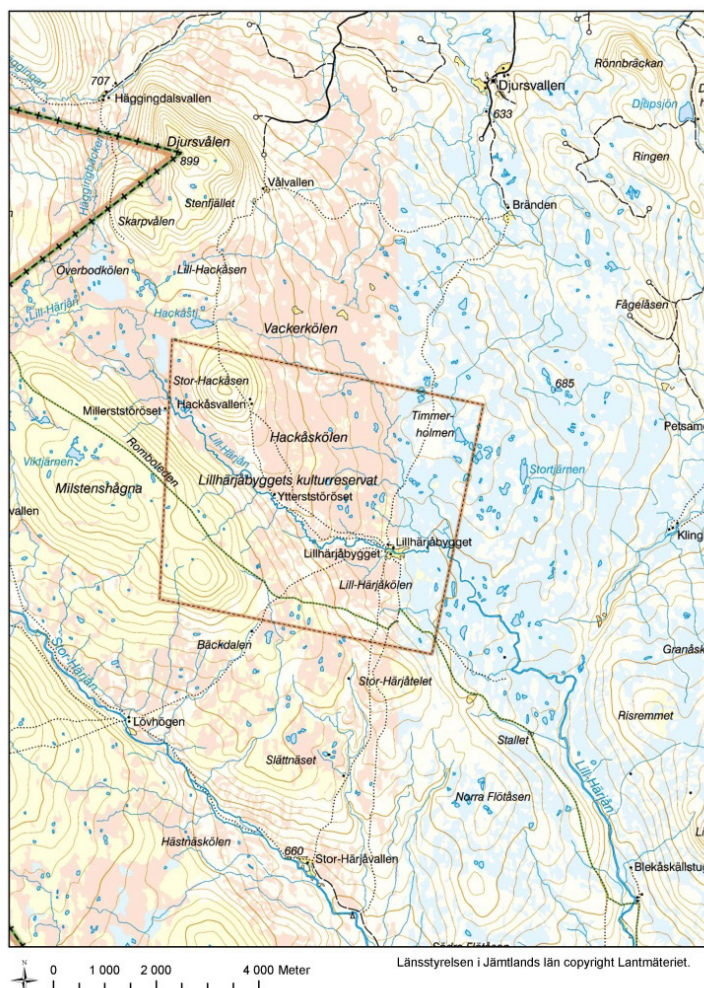
Lillhärjåbygget och framtiden

Bakgrund

Lillhärjån anlades som ett nybygge i början av 1800-talet. På gården drivs ett småskaligt fjällnära jordbruk som ligger väglöst i sydvästra Härjedalen. Gården förklarades 2002 som kulturreservat av Länsstyrelsen. Reservat omfattar hela fastigheten som är 2 698 hektar och består av skog, myrar, vattendrag och lite jordbruksmark. På ågorna finns ett 40-tal byggnader.

I dag består djurhållning av fjällnära kor, hästar, får och höns. Korna handmjölkas och av mjölken görs smör, ost, mese och andra mejeriprodukter. Gårdens naturliga gräsmarker slås med lie och slätterbalk och i åkern odlas vall och potatis. I augusti flyttar delar av gården till fäboden HackåsvalLEN som ligger 810 meter över havet.

Lillhärjåbygget är en helhetsmiljö som har ett brukningssystem som följer årstiderna och naturens givna förutsättningar på en liten gård i Norrlands inland. Visserligen vallar man inte korna som förr och utmarks slåttern har upphört, men den lokala kunskapen för hur man överlever på just den här platsen finns kvar genom traditionsbärare på gården.



Gården är en speciell plats i dagens Sverige, där det finns goda möjligheter att studera biologiskt kulturarv, äldre hantverksmetoder samt få inblick i de olika delarna som ingick i ett äldre brukningssystem och levandssätt. Genom åren har gården uppmärksammats i TV, radio och tidningar både lokalt och på riksnivå.

Böcker, broschyrer och föredrag om gården har också fått stor uppmärksamhet av allmänheten, både i och utanför länet. Lillhärjåbygget är en plats som engagerar och berör människor. Mellan 200 till 300 besökare övernattar på gården varje år. I samband med reservatsbildningen ställdes en gäststuga i ordning för besökare. Omfattande arbeten med leder och stigar för att tillgängliggöra kulturmiljön pågår kontinuerligt.

Gården har ett etablerat samarbete med Bäckedals folkhögskola i Sveg. Eleverna har sin fältvecka inom MNT-linje (människa–natur–teknik) förlagd till Lillhärjåbygget. Ett annat återkommande arrangemang är den årliga vandringen till Hackåsullen på kulturarvsdagen i september. Därutöver har gården samarbete med lokala entreprenörer som arrangerar skoterturer till gården, med Studieförbundet Vuxenskolan och med grundskolan i Sveg, årskurs 3. Broschyren *Lillhärjåbygget - gård i väglöst land* sprids varje år till turistbyråer och boken *Gården på fjället* säljs i bokhandeln.

Under dessa tolv år som gården varit kulturresevat har familjen Eriksson drivit gårdens jordbruk, men antalet bofasta har sjunkit från fyra personer till en person.

Ägoförhållanden

Fastigheten Lillhärjådalen 1:1 ägs av Eva Eriksson, Karl-Erik Eriksson och Ann Erikssons dödsbo och gården står inför ett arvsskifte. Det innebär att en tredjedel av gården ska delas mellan barnen till Ann Eriksson. Vid nästa arvsskifte kommer gården delas i nya andelar. Om kulturföreningen ska fortsätta vara motpart i planeringsarbetet måste alla delägare få insyn och vara med och påverka. Alternativet är att lösa frågan på annat sätt till exempel genom att bilda en familjestiftelse. En stiftelse skulle lösa eventuella problem vid arvskiften i framtiden, då stiftelsen blir ägare till gården, men frågan måste drivas av ägarerna.

Lillhärjåbyggets kulturförening

Lillhärjåbyggets kulturförening bildades i samband med att gården blev reservat och är en ideell förening. Den består av familjemedlemmar, barn och barnbarn till Karin Eriksson. Efter Karins bortgång 2007, drev Eva och Ann Eriksson gården. De fungerade som arbetsledare, höll i kunskapsförmedling och guidade besökare i kulturresevat.

Länsstyrelsen har haft ett nära samarbete med systrarna Eriksson och kulturföreningen. I slutet av varje år har kulturföreningen och Länsstyrelsen ett gemensamt planeringsmöte där insatser som ska genomföras under nästkommande år diskuterades. Därefter följs det löpande arbetet upp vid ett flertal tillfällen. För närvarande är Eva Eriksson, som är 67 år gammal, den enda av familjen Eriksson som är bofast på gården. Varje medlem i kulturföreningen bidrar till gårdens verksamhet utifrån sina förutsättningar.

Länsstyrelsens roll

Länsstyrelsen är förvaltare av kulturreservatet och ansvarar för uppföljning och tillsyn av reservatet. Vissa åtgärder kräver tillstånd av Länsstyrelsen, medan annat är förbjudet i reservatet. Det regleras genom föreskrifter. Länsstyrelsen avsätter varje år medel från kulturmiljöanslaget (7:2 anslaget) till förvaltning av reservatet. Det är till exempel skötsel av jordbruket, restaurering av byggnader, underhåll av stigar, leder, skyltning, dokumentationsprojekt och inventeringar samt andra åtgärder som bidrar till att uppnå syftet med reservatet.

Bidrag från Svenska Kraftnät har också lämnats till gårdens solcellsanläggning. I samband med reservatsbildningen beviljades investeringsstöd från näringslivsenheten på Länsstyrelsen till ett minde kulturturistiskt projekt.

Den stora kostnaden för förvaltningen av reservatet är att hålla igång jordbruket. Länsstyrelsen årliga kostnad för kulturreservatet är ungefär en miljon kronor som tas ur 7:2 anslaget. I summan ingår ersättning till personer som arbetar på gården och till kulturföreningen. De miljöersättningar på cirka 100 000 kronor, som utbetalas av Jordbruksverket, räcker i princip till inköp av diesel, kompletteringsfoder, löpande underhåll av byggnader, maskiner och redskap. Gårdens egna intäkter är begränsade.

Tabellen visar beviljade medel från kulturmiljöanslaget de fem senaste åren fördelat på åtgärder.

År	Byggnads- vård	Invente- ringar	Tillgänglig- hetsåtgärder	Skötsel	Dokumen- tation	Summa
2009			242 523	957 040	75 000	1 274 563
2010	100 000			933 180	100 000	1 133 180
2011			361 303	1 063 739	133 820	1 558 862
2012	250 000	88 000	441 000	1 041 000		1 820 000
2013	482 000		48 000	1 352 058		1 882 058

Framtiden

Om man blickar framåt några år så är gårdens framtid oviss. Därför måste olika möjligheter diskuteras.

- » Kommer familjen Eriksson vilja fortsätta ha huvudansvar i ytterligare en tioårsperiod?
- » Hur blir det när gården arvskiftas och byter ägare nästa gång?
- » Vill alla i släkten vara engagerade i kulturreseptatet eller vill någon kanske sälja sin andel av gården?
- » Vad händer om Länsstyrelsen inte avsätter medel till förvaltning av reservatet eller inte har medel att avsätta?

Länsstyrelsen måste blicka framåt och ta fram olika förslag på lösningar hur reservatet ska förvaltas i framtiden och diskutera det med Lillhärjäbyggets kulturförening. Uppnås inte nuvarande syfte med reservatet måste skötselplanen omarbetas, och som sista utväg går det att häva reservatsbeslutet, men då måste synnerliga skäl föreligga.

Nedan följer förslag på tre huvudspår för den framtida förvaltningen av kulturreseptat Lillhärjäbygget.

- » Utveckling av utbildningsinsatser på gården tillsammans med Bäckedals folkhögskola.
- » Kommersiell jakt och kulturturism i kombination med året-runt drift.
- » Successiv nedtrappning av nuvarande verksamhet som landar i en drift anpassad utifrån ekonomiska förutsättningar och familjens möjligheter.



Slåtterkurs på Lillhärjäbygget. Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län/Eva Karlsson.

Förslag 1. Utökad samarbete med Bäckedals Folkhögskola

Bäckedalsfolkhögskola har redan i dag ett samarbete med gården. Under en vecka på hösten är de elever som går MNT-linjen och praktiserar på gården. Eleverna får arbeta med olika sysslor på gården. Bäckedals folkhögskola vill utöka samarbetet med Lillhärjåbygget. Ett arbete pågår under hösten med att ta fram ett förslag på att utöka MNT-linjen med ett påbyggnadsår där utbildningen förläggs till Lillhärjåbygget. Det skulle innebära att eleverna bor på gården i perioder och deltar i all verksamhet på gården.

Syftet med utbildningen är att eleverna får lära sig gårdens verksamhet under ett år, allt från ta virke ur egen skog med häst, djurskötsel, handmjölka, göra produkter, slå med lie, hässa hö, plöja, köra skit, så, bygga trädgårdsgårdar, restaurera hus, slöjd och hantverk, men också sköta elverk och underhålla redskap och maskiner. Sysslorna ska utföras med omtanke om djur och natur med varsam hand. Allt för att kunna driva ett hållbart småskaligt fjällnära jordbruk med extensiv djurhållning. Eleverna som gått utbildningen kan efter avslutad utbildning söka arbeten till exempel inom landskapsvård, för skötsel av natur- och kulturlandskap, i natur- eller kulturresevat, vid friluftsmuseer eller starta egen verksamhet.

Vill man sedan utveckla verksamheten i kulturresevat finns möjlighet att anlägg och restaurera delar av utmarksslåttern med dammängar, silängar, lador och slätterstugor. Det går också att lägga in moment så som rotslöjd, snarning av ripor och andra fångstmetoder som användes förr. Andra moment kan vara inventeringar av natur- och kulturvärden, att vara värd i ett resevat och ta emot besökare med guidning, hur arbetar kan man arbeta med att tillgängliggöra en natur- och kulturmiljö med stigar, skyltar och så vidare.

Om förslaget ska genomföras måste avtal upprättas mellan kulturföreningen och Bäckedals folkhögskola som reglerar, övernattningsmöjligheter, kostnader för boende och intrång, försäkringar med mera. Resevatsbeslut, föreskrifter och skötselplan ska förankras hos Bäckedal.

Kommentar

Länsstyrelsens arbete vidare med förvaltningen av kulturresevatet i samverkan med Lillhärjåbyggets kulturföreningen och Bäckedals folkhögskola. Planeringen av gårdens verksamhet görs gemensamt årsvis. Länsstyrelsen utför uppföljning och tillsyn. På sikt innebär förslaget att kostnaderna för Länsstyrelsens förvaltning (den årliga skötseln) av resevatet minskar och att medel frigörs till annan verksamhet.

Gårdens skötsel kommer delas av fler aktörer, kulturföreningen behöver inte ensam ta allt ansvar och Eva Eriksson får avlastning i det praktiska arbetet på gården. Eva får möjlighet att dela med sig av sina kunskaper till eleverna som är en viktig del i syftet med resevatet, att sprida traditionella kunskaper och hantverksmetoder i pedagogisk verksamhet. Det finns också möjlighet att använda andra resurspersoner på gården i undervisningen. Men om förslaget ska fungera måste det finnas ömsesidig respekt för varandra och förståelse för att gården är ett privat hem för familjen Eriksson.

Förslag 2. Kulturturism på gården

På gården finns goda möjligheter att bedriva kulturturism i form av jakt med övernattnig, erbjuda traditionell mat, natur- och kulturupplevelse. För närvarande är älg- och fågeljakt utarrenderad till ett jaktlag och en privat person. Arrendena är årsvisa. Intresse finns från delar av kulturföreningen att på sikt driva fågeljakt i egen regi.

Gårdens egna produkter är unika och exklusiva till exempel smöret, gammal osten, messmöret eller köttet från fjällkorna som går att servera gäster. Man kan erbjuda övernattnig på fäboden eller i slätterstugorna, slädturer med häst under vintern, ta emot skotersafaris och så vidare. Att sitta ute på altanen till gäststugan och lyssna på Lillhärjåns brus, se svalorna flyga fram och tillbaka, höra kalvaran råma och fårens bjällror är mycket rofullt och avstressande. Något som få stressade storstadsmänniskor upplevt. Lugnet och tystnaden ska inte underskattas som event.

Kommentar

Det bör finnas en marknad för det gården har att erbjuda, men kanske behövs en analys av marknaden innan projektet startar upp. Om man tar bra betalt måste man leva upp till förväntningarna. Det innebär professionellt bemötande, marknadsföring, möjlighet till bokningar, fakturering med mera. Det är inte omöjligt att genomföra, men kräver en hel del arbete och kunskap. Frågan är om kulturföreningen är intresserad och har möjlighet att lägga ner den tid som behövs?

Kulturföreningen kan behöva kompetensutveckling för att kunna sälja in produkten. Alternativet är att låta något annat företag driva verksamheten, men då missar gården en del av förtjänsten och kan inte styra över genomförandet på samma sätt som när man driver i egen regi. Satsningen måste anpassas till den dagliga verksamheten med djurhållning och åkerbruk, vilket innebär vissa begränsningar. Förslaget kommer att öka gårdens intäkter och minska beroendet av bidrag från Länsstyrelsen.



*Kulturarvsdagen 2013, studiebesök på Hackåsvallen.
Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län/Eva Karlsson.*

Förslag 3. Förändrad drift av gårdens jordbruk

Det sista alternativet är att successivt trappa ner jordbruk och djurhållning på gården. Det första steget är att sluta med hästarna. Som det nu är finns två hästar på gården, som behöver mat och tillsyn samt ett stall som måste byggas om. Det nuvarande stallet är under all kritik och uppfyller inte regelverket för god djurhälsa. Nästa steg kan vara att inte driva gården året runt, utan att den som sköter gården flyttar upp med betesdjur på sommaren. Det innebär att djuren måste stallas in och skötas på annan plats under vintern. Det kan vara kulturföreningen eller en arrendator som sköter gården.

Under sommaren betar djuren på skogen runt gården som förr, med fortsatt ängs- och åkerbruk. Om Hackåsvallen ska fortsätta vara en levande fåbod måste bestämmas utifrån rådande situation. Den som driver gården ska vara villig att ta emot besökare under sommaren. Satsningar med offentliga medel ska komma allmänheten till del på något sätt till exempel genom öppna visningar eller guidningar.

Kommentar

Nivån på djurhållningen och markskötseln kan successivt trappas ner. På sikt kanske gårdens verksamhet och blir mer lik en fåbod. En del av gårdens byggnader kommer förlora sin funktion när de inte användas längre. Dom blir överloppsbyggnader och kommer troligen sakta förfalla. De hus som främst kommer att underhållas är bostadshuset och ladugården så länge det finns djur på gården. Det är så det ser ut på gårdarna i närområdet runt Lillhärjäbygget.

Men en miniminivå för gårdens skötsel måste fastställas i en ny skötselplan. Annars tappar reservatet helt sitt syfte. Målsättningen måste ändå vara att behålla reservatet som en representant för de nybyggen som anlades i slutet av 1700-talet och under 1800-talet i Norrlands inland. Det är en viktig del av regionens historia.



Kalvar på fritt bete på Hackåsen. Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län/Eva Karlsson.

Slutsatser

Länsstyrelsen har haft en hög ambitionsnivå med förvaltningen av Lillhärjåbygget. Det har också kulturföreningen. Nu står vi tillsammans inför en förändring som måste hanteras på bästa sätt för alla parter. All slit och möda ska inte vara förgäves. Karins vilja var att gården skulle leva vidare. Det ansvaret ska vi ta tillsammans, men inte till vilket pris som helst.

Det mest lockande alternativet för Länsstyrelsen är ett utöka samarbetet med Bäckedals folkhögskola. Med det förslaget uppnås syftet med reservatet. Lillhärjåbyggets kunskapsbärare förmedla traditionella kunskaperna till intresserade elever som i sin tur kan praktisera vidare på andra platser i Sverige.

Utbildningen bli ett komplement till den utbildning som redan bedrivs vid Hantverkslaboratoriet i Mariestad inom landskapsvård. Det bör även finnas möjlighet till samverkan mellan utbildningarna. Om förslaget genomförs finns goda förutsättningar för att behålla alla djuren på gården, framför allt korna som är genbank för fjällnära fjällkor. Besättningen är den enda kvarvarande i Sverige som används fullt ut på traditionellt sätt i sin ursprungliga livsmiljö. Det kulturarvet måste bevaras för framtiden.

Om kulturföreningen vill bedriva kulturturism i liten skala i framtiden till exempel i form av fågeljakt bör även den möjligheten finnas kvar. Det ena behöver inte utesluta det andra, men alla parter måste samverka om det ska fungera. Alternativ 1 kommer innebära att kulturföreningens ansvar, framförallt för den dagliga skötseln avlastas, på sikt även Länsstyrelsen insatser.

Tidplan

Utvecklingsplanen ska presenteras på möte med kulturföreningen i **november**. Deltagare på mötet ska vara kulturföreningen, Lars-Inge Lööv från Bäckedals folkhögskola samt Länsstyrelsen. Lars-Inge Lööv har fått i uppdrag av skolan att ta fram ett förslag till kursplan för den nya utbildningen som ska vara klar i **december**.

På mötet delger Lars-Inge skolans tankar kring samverkan med Lillhärjåbyggets kulturförening. Länsstyrelsen är sammankallande till mötet. Om planen blir att arbeta vidare med förslag 1 bör utbildningen starta hösten 2015, alternativt januari 2016. Det innebär att Länsstyrelsen, kulturföreningen och Bäckedal måste ha ett tätt samarbete under våren/sommaren 2015 för att få alla delar på plats.

Väljs alternativ 2 och 3 bör den processen/verksamheten påbörjas under hösten 2015.

Tidplan	Planering	Start
Alternativ 1	Våren 2015	Augusti 2015
Alternativ 2	Våren 2015	Januari 2016
Alternativ 3	Våren 2015	Löpande

Övriga större prioriterade åtgärder för den kommande förvaltningen av reservatet:

- » Gränsmarkering av reservatet.
- » Tillsyn av reservatet.
- » Restaurering av stall alternativ bygga nytt.

För de två första punkterna är planen att de ska vara påbörjade under 2015. Tillsynen kan utföras av annan länsstyrelse, till exempel Länsstyrelsen i Dalarna. Gränsmarkeringen ska avropas under början av 2015 med fältarbete under sommaren med utkörning av material (stolpar) under kommande vinter. Arbetet bör vara slutfört 2016.

Hur frågan med stallet ska hanteras hänger samman med vilken inriktning som reservatet ska ha i framtiden. När den frågan är löst kan diskussionen om stallet fortsätta.



Lillhärsjöbygget. Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län/Eva Karlsson



Länstyrelsen Jämtlands län

Postadress: 831 86 Östersund
Besöksadress: Residensgränd 7
Telefon: 010-225 30 00
jamtland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/jamtland